

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Наталя ПАСТІЧНИК (Кіровоград)

У статті аналізується економічна культура директора школи, як визначальна характеристика його економічної поведінки в різноманітних соціально-економічних процесах і визначаються організаційно-методичні умови, що сприятимуть підвищенню її рівня.

В статье анализируется экономическая культура директора школ, как определяющая характеристика его экономической деятельности в разнообразных социально-экономических процессах и определяются организационно-методические условия повышения её уровня.

Ключові слова: економічна культура, економічна освіта, самоосвіта, економічна компетентність.

Актуальність проблеми. Ринковий механізм господарювання посилив «економізацію» життя суспільства та актуалізував проблему формування економічної культури особистості. Аналіз соціально-економічної, психолого-педагогічної літератури та сучасної педагогічної практики дає змогу констатувати, що підготовка керівника загальноосвітнього навчального закладу як професіонала, кваліфікованого управлінця, освітнього менеджера з високим рівнем

загальної культури в цілому, та економічної культури – зокрема, є надзвичайно актуальною, тому що саме економічна культура виступає важливим фактором соціально-економічного прогресу суспільства і відображає міру гуманізації суспільного виробництва.

У науці економічна культура є предметом стійкого дослідницького інтересу, розглядається у різних аспектах (психологічному, педагогічному, економічному, соціальному), з позицій різних теоретичних підходів (історичного, культурологічного, системного, діяльнісного, аксіологічного, соціокультурного, компетентнісного) [6, 69].

Накопичено великий науковий фонд міждисциплінарного характеру, що створює сприятливі умови для виявлення методичних засад змісту економічної культури: філософія культури (Т. Адуло, Б. Гершунський, М. Гончаренко, М. Мамардашвілі та інші), соціологія культури (Б. Гаврилишин, Т. Заславська, О. Здравомислов, Р. Ривкіна, М. Лукашевич та інші). Педагогічний аспект проблеми формування економічної культури і її складових (системи знань, мислення, поведінки) досліджували П. Аутов, А. Аменд, Ф. Горелик, О. Камишанченко, Г. Нагорна, А. Нісімчук, О. Падалка, І. Покопченко, В. Розов, В. Саюк, І. Смолюк, Т. Трачук, О. Шпак та інші науковці.

Метою статті є визначення і характеристика організаційно-методичних умов підвищення рівня економічної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу в системі післядипломної освіти.

Економічна культура керівника загальноосвітнього навчального закладу має динамічний характер, знаходиться під впливом соціально-економічних, соціокультурних і психологічних чинників. Для директора школи важливим є розуміння економічних закономірностей і перспектив розвитку суспільства і сфери освіти. Знаходячись у швидкоплинному зовнішньому оточенні, керівнику загальноосвітнього навчального закладу необхідно передбачати труднощі, які можуть виникнути в процесі управлінської діяльності, приймати обґрунтовані рішення, узгоджувати та адаптувати свою діяльність відповідно до вимог часу. Швидка поява нових, і старіння раніше набутих знань, які вписуються нині в практичний досвід декількох поколінь, посилюють переконання, що навчання повинно відбуватися впродовж усього життя. В умовах переходу до постіндустріального суспільства, високий у цілому рівень знань та освіти не вирішує соціально-економічних проблем. Нагромадження та швидке оновлення інформації, інтернаціоналізація та глобалізація життя

сучасного суспільства призводять до того, що зміни в одній галузі дуже швидко переносяться на інші, посилюючи їх взаємовплив та взаємозв'язок. За таких умов здобуті раніше знання швидко застарівають. І відповідно, директор школи в процесі управлінської діяльності постійно повинен активізувати свій загальний і професійний розвиток, розвивати такі психологічні якості як підприємливість, діловитість і підвищувати рівень власної управлінської і економічної культури.

Посаду керівника загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності може займати особа, яка є громадянином України, має вищу педагогічну освіту на рівні спеціаліста або магістра, стаж педагогічної роботи не менше трьох років [5]. Таким чином, офіційно визначено, що професією директора школи є професія вчителя. Існуюча практика призначення керівників загальноосвітніх навчальних закладів засвідчує, що цю посаду обіймають виключно педагоги, які мають вищу педагогічну освіту, якої недостатньо для формування належного рівня економічної та управлінської компетентності [3, 4 – 5]. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни розширюється ринок освітніх послуг, впроваджуються елементи комерційного розрахунку, зростає автономія навчального закладу у процесі прийняття рішень, активно залучається громадськість до вирішення освітніх питань, закріплюються демократичні принципи та форми організації управління освітою, можливість додаткових доходів, забезпечує умови розширення навчальної, наукової і соціальної діяльності освітніх закладів. З урахуванням цих реалій, серед функцій, які виконує директор в першу чергу слід звернути увагу на: кошторисно-фінансову діяльність, науково-методичне забезпечення навчального процесу, розпорядження шкільним майном і бюджетними коштами, складання угод та відкриття рахунків в установах банків, заходи заохочення і стягнення щодо працівників, задоволення освітніх потреб громадян, звітність про результативність роботи навчального закладу. Відповідно, виникає протиріччя між тим, що директор школи має кваліфіковано на рівні посадових вимог здійснювати управління загальноосвітнім навчальним закладом, і йому необхідно бути обізнаним не лише в педагогіці й психології, але й економіці освіти, соціології освіти, освітньому менеджменті тощо, тобто бути компетентним у різних галузях науки з наявним рівнем готовності до професійної управлінської діяльності. З урахуванням вище зазначеного, формування управлінської і економічної культури керівників загальноосвітніх

навчальних закладів фактично покладається на самоосвіту і післядипломну педагогічну освіту.

На основі ознайомлення з результатами науково-педагогічних досліджень та проведеної діагностики сформованості економічної культури керівників загальноосвітніх навчальних закладів Кіровоградської області, нами були визначені взаємопов'язані та взаємообумовлені умови підвищення рівня економічної культури директора школи: підвищення загальної професійної культури, економічна освіта і самоосвіта, професійне спілкування з економічних питань, післядипломна освіта, масові форми підвищення економічної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Охарактеризуємо детальніше деякі з цих умов.

Економічна освіта й самоосвіта керівників шкіл є ієрархічним, поліструктурним утворенням, яке вивчають різнобічно окремі науки – соціологія, філософія освіти, психологія, педагогіка, котра має особливості структури, зв'язків та відносин, що визначаються в ній тією чи іншою наукою. Неперервна економічна освіта (і пов'язана з нею самоосвіта) є процесом двофазним. На першій його фазі під час підготовки у вищому навчальному закладі, формується й розвивається загальна культура фахівця, а в процесі подальшої самоосвіти – загальна культура набуває подальшого розвитку та збагачення. Унікальною характеристикою людини культури стає його здатність до безперервної самоосвіти, самовиховання, досягнувши певного рівня культури, людина як би запускає маховик "самостійності", у результаті чого у неї починає все активніше й ефективніше спрацьовувати самопізнання, вона самовизначається тобто актуалізує ті проблеми, що їй представляються найбільше цікавими, здаються більш перспективними й особисто значимими; вона усе більш ефективно управляє собою; вона прагне до творчої самореалізації в будь-яких видах діяльності.

У процесі самоосвіти директор школи реалізує свої потреби у професійному, управлінському, економічному, правовому вдосконаленні, керуючись власним відчуттям того, що йому потрібно для підвищення якості управлінської праці. Самоосвіта розглядається як: активна цілеспрямована пізнавальна діяльність людини, яка пов'язана з пошуком та засвоєнням знань у галузі, що цікавить людину [9, 17]; освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи та проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі... Основним засобом самоосвіти є самостійне вивчення літератури. Джерелами самоосвіти служать також засоби масової інформації [4, 296]; система

внутрішньої самоорганізації по засвоєнню досвіду поколінь, спрямована на власний розвиток [2, 12]; самостійне, що піддається самоконтролю, перетворення особистості з метою здобуття більш-менш відчутного, більш-менш ясно визначеного зразка індивідуальності [7, 164]; цілеспрямована робота людини, пов'язана із пошуком та засвоєнням знань у певній галузі, в тому числі й шляхом прослуховування спеціальних передач по радіо та телебаченню [1].

Економічна культура керівника загальноосвітнього навчального закладу тісно пов'язана зі знанням ним юридичних основ економічної, господарської діяльності. Насамперед, це стосується трудового законодавства, кошторисно-фінансової діяльності, відповідних нормативних документів, що регулюють діяльність працівників школи, установленого порядку розпорядження шкільним майном і бюджетними коштами, складання угод та відкриття рахунків в банківських установах, порядок ведення фінансових документів тощо. Правові норми охоплюють надзвичайно широке коло управлінських рішень керівника, починаючи з працевлаштування і закінчуючи фінансово-кошторисною діяльністю. І в кожному випадку, перш ніж прийняти відповідне рішення слід проаналізувати ситуацію відповідно до діючих правових вимог.

Суттєвим елементом управлінської та економічної культури є культура ведення документації (оформлення й обіг всіх вхідних і вихідних документів, в тому числі внутрішньої інформації, форм і методів її обліку, грамотне ведення фінансової документації, опрацювання, зберігання та використання).

Фактором підвищення рівня як професійної, так і економічної культури директора школи виступає професійне спілкування. У психолого-педагогічній науці під спілкуванням розуміють процес взаємодії між людьми, при якому відбувається обмін діяльністю, інформацією, досвідом, уміньми і навичками, а також результатами діяльності. Професійне спілкування виступає спеціально організованим і на наукових засадах керованим процесом обміну інформацією, досягнення взаємопорозуміння і взаємодії суб'єктів управлінської діяльності з метою якісної організації управління навчальним закладом. Професійному спілкуванню властиві такі функції: а) пізнання особистості; б) обмін інформацією; в) організація діяльності; г) обмін ролями; д) співпереживання; е) самоствердження; є) регулювання спільної діяльності; ж) спонукання особистості до дії та взаємодії.

У процесі професійного спілкування керівника загальноосвітнього навчального закладу розвиваються уміння підтримувати позитивні контакти з колегами, знаходити

партнерів, вести переговори, встановлювати партнерські стосунки з органами влади, батьками та ін. Уміння керівника спілкуватися включає комунікативну культуру, уміння об'єктивно сприймати та правильно розуміти партнера, уміння досягати ефективної взаємодії з партнерами на основі взаємних інтересів.

Важливою умовою підвищення рівня економічної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу ми вважаємо підвищення кваліфікації в закладах післядипломної освіти, яке здійснюється обласними інститутами післядипломної педагогічної освіти, де організовуються курси підвищення кваліфікації керівних кадрів системи освіти, шляхом збагачення професійно-педагогічного та управлінського досвіду (складовою якого виступає досвід розв'язання економічних питань).

Особливості післядипломної освіти, як умови підвищення економічної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу виявляються у тому, що у процесі курсової підготовки управлінець освіти отримує допомогу, яка спрямована на подальший розвиток його економічної та правової компетентності, ефективну організацію навчально-виховного процесу в школі, а також забезпечення самоорганізації управлінської компетентності.

Специфічною рисою процесу економічного навчання вчителів у системі післядипломної освіти, є те, що воно здійснюється в колі самоосвіти фахівця. Слухач є активним об'єктом педагогічного впливу викладача (хто навчає) і активним суб'єктом процесу свого навчання та самоосвіти. Тобто навчання у системі післядипломної освіти керівників загальноосвітніх навчальних закладів не є звичайним інформативним повідомленням, передачею знань від викладача слухачу, а являє собою ініціювання власної самоосвіти, вільного вибору форм і методів активного засвоєння нового матеріалу, набуття практичних умінь і навичок. Особистість у навчальному процесі виступає не тільки як співавтор, але як і автор і виконавець навчального процесу.

На курсах, семінарах післядипломної педагогічної підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів бажано:

1. Ознайомити директорів шкіл з концепцією "Розвиток економічної освіти в Україні", базовими темами економіки освіти та нормативними документами, які визначають економічні аспекти суспільного життя.

2. Довести до відома керівників шкіл інформацію про новітню навчальну літературу економічного спрямування.

3. Використовувати комп'ютерну техніку для здобуття економічної інформації та її подальший аналіз.

4. Аналізувати вплив нетрадиційних занять на розвиток економічних знань.

5. Обґрунтувати організаційні аспекти використання інтегрованих занять у процесі економічної освіти.

У контексті нашого дослідження економічної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу можна запропонувати для проведення такі теми конференцій:

1. Роль освіти у формуванні трудового потенціалу країни.

2. Економічна діяльність освітніх закладів в умовах ринку.

3. „Паблік рілейшнз” сучасних освітніх закладів

4. Правовий режим майна освітніх закладів.

5. Маркетингова діяльність в освітній сфері.

6. Рекламна політика освітнього закладу.

Підвищення ефективності впливу персоналу на ринку освітніх послуг.

7. Підприємництво в освітній сфері.

Наведемо орієнтовну тематику семінарів для керівників загальноосвітніх навчальних закладів, яку можна рекомендувати для підвищення рівня економічної культури директора школи:

✓ Освіта як предмет економічного дослідження. Результати діяльності в галузі освіти.

✓ Освіта як товар і як суспільне благо. Освітні послуги.

✓ Джерела фінансування освіти. Правовий режим майна освітніх закладів.

✓ Економічний аналіз, прогнозування, планування та контроль результатів діяльності навчального закладу.

✓ Комп'ютерні методики оцінки економічної ефективності освіти.

✓ Рекламна політика освітнього закладу. Підвищення ефективності впливу персоналу на ринку освітніх послуг.

✓ Підприємництво в освітній сфері.

Нові умови, які склалися в результаті функціонування ринкових економічних відносин, позначилися на функціонуванні системи освіти та на управлінні цією системою. Ринкові відносини, по-перше, визначають появу нових суспільних норм і стандартів поведінки, а по-друге – на основі індивідуального життєвого досвіду особистості, перебудови життєвих планів і взаємовідносин з безпосереднім оточенням соціальної реальності відбуваються зміни психологічних і соціальних характеристик, які можуть не узгоджуватися з загальносуспільними цінностями. У зв'язку з цим можлива суперечлива ситуація в процесі економічної соціалізації (адаптації до соціально-економічного простору) керівника загальноосвітнього навчального закладу з

двома тенденціями – позитивною і негативною. Перша спрямована на розкриття індивідом природного потенціалу і самореалізацію особистості як суб'єкта економічних перетворень, а друга – на дезадаптацію і депривацію у сфері економічної реальності освітньої сфери. Економічна культура особистості – це 10 % економічних знань, до яких обов'язково включається інформація про фінанси і гроші, і 90 % психічних якостей, які відповідають вимогам того сектора соціально-економічного простору, в якому працює людина. Тому економічна культура особистості формується в процесі соціалізації через механізм інтеріоризації цінностей соціально-економічного простору життєдіяльності [8].

Економічна культура особистості керівника загальноосвітнього навчального закладу, визначену в залежності від входження людини в різні сектори соціально-економічного простору життєдіяльності, можна також характеризувати у зв'язку зі стадіями економічної соціалізації індивіда. В цьому відношенні підвищення рівня економічної культури співпадатиме зі зміною секторів соціально-економічного простору життєдіяльності, а умови формування економічної культури особистості розглядатимуться як послідовне, поетапне включення людини в різні сектори соціально-економічного простору, які відповідають її потребам і можливостям. Рівень економічної культури особистості визначається стратегіями її економічної поведінки, яких вимагає той сектор соціально-економічного простору, в якому реалізується економічна життєдіяльність індивіда.

Таким чином, на основі аналізу результатів науково-педагогічних досліджень та вивчення

практики діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу, нами були визначені такі комплексні умови підвищення рівня економічної культури директора школи: економічна освіта і самоосвіта, професійне спілкування з економічних питань, післядипломна освіта, масові форми підвищення економічної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондарь В.И. Управление деятельностью директора школы: дидактический аспект. Монография. – К.: Рад.школа, 1987. – 160 с.
2. Буева Л.П. Социальная среда и сознание личности. – Минск: НТЦ АПИ, 2001. – 212 с.
3. Вдовиченко Р.П. Управление компетентности керівника школи. – Харків: Видавнича група „Основа”, 2007. – 112 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Мармаза О. Класифікація основних функцій керівника сучасної школи // Директор школи (Шкільний світ), 1998. – № 27. – С. 6 – 8.
6. Мурадова Н. Условия реализации процесса формирования социально-экономической культуры будущего педагога // Alma mater. Вестник высшей школы. – 2006. – № 10. – С. 68 – 70.
7. Оконь В. Введение в общую дидактику. – М.: Высшая школа, 1990. – 383 с.
8. Орлова Т.С. Креативность экономического сознания. Монография. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2004. – 366 с.
9. Смирнов В.И. Общая педагогика: Учебное пособие. – М.: Логос, 2002. – 304 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Пасічник Наталя Олексівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри прикладної математики, статистики та економіки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: економічна освіта та виховання, формування економічного мислення та економічної культури особистості, економіка освіти.